

Rusya-Afrika İlişkilerinin Yeniden Dirilişi: Kapsamlı Bir Değerlendirme - Siyasi, Ekonomik ve Stratejik Dinamikler

Prof. Dr. İlke CİVELEKOĞLU

İstanbul Ticaret Üniversitesi, Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler,
icivelekoglu@ticaret.edu.tr, ORCID:0000-0001-8892-0802

Dr. Öğretim Üyesi Başak ÖZORAL

İstanbul Ticaret Üniversitesi, Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler,
bozoral@ticaret.edu.tr, ORCID: 0000-0003-4620-9275

Özet

Küresel çıkarları düşünüldüğünde Rusya'nın mevcut uluslararası düzende ABD hakimiyetini zayıflatmak ve çok kutuplu dünya düzeninde kilit bir aktör olarak söz sahibi olmak istediği açıktır. Bu bağlamda, Rusya farklı coğrafyalarda küresel güç olarak tanınmasına ve bu statüsünün korunmasına yardımcı olacak fırsatçı eylemlere dayalı bir politika izlemeyi tercih etmektedir. Bu makale tam da bu hedefler ekseninde Rusya'nın Afrika ile 2014'ten bugüne ivme kazanan ilişkilerini incelemeyi amaçlamaktadır. Makale Siegle'in (2019) iddiasını destekler şekilde, Rusya'nın benimsediği fırsatçı yaklaşım ile Afrika'nın, Rusya için bir varış noktası olmaktan ziyade bir küresel bir oyuncu olarak ben de varım dediği bir "sahne" olduğunu tartışacaktır. Çalışma, Rusya'nın Afrika'da sürdürdüğü faaliyetleri ve kıta nezdindeki nüfusunu ekonomi, güvenlik, diplomasi ve jeopolitik olmak üzere farklı işbirliği alanları üzerinden tartışken, ayrıca Rusya'nın Afrika'da var olan diğer küresel güçlerle olan rekabetine de değinecektir. Bu bağlamda makale Rusya'nın büyük güç olma ve ABD'nin küresel lider rolünü zayıflatma hedefleri ekseninde Afrika ülkeleri ile kurduğu ilişkinin Rusya'nın arzu ettiği şekilde ve koşullarda ve küresel çıkarlarına uygun gerçekleştiğini gösterecektir. Rusya'nın kıtada artan varlığına karşın diğer küresel güçlerle kıyaslandığında sınırlı ekonomik ve askeri kaynakları sebebi ile hala zayıf bir oyuncu olduğu vurgusu ile makale sonlanacaktır.

Anahtar kelimeler: Rusya, Afrika, Güney Güney işbirliği, küresel siyaset

The Resurgence of Russia-Africa Relations: A Comprehensive Assessment - Political, Economic and Strategic Dynamics

Abstract

When considering global interests, it is evident that Russia aims to weaken the dominance of the United States in the current international order and establish itself as a key player in a multipolar world order. In this context, Russia prefers to pursue a policy based on opportunistic actions that would help it be recognized as a global power in different geographic areas and maintain this status. This article aims to examine Russia's growing relationship with Africa from 2014 to the present within the framework of these objectives. In line with Siegle's (2019) claim, the article will argue that Russia's opportunistic approach and Africa's declaration of itself as a "stage" rather than just a destination for Russia indicate that Africa is a global player. The study will discuss Russia's activities in Africa and its influence on the continent in various areas of cooperation, including economics, security, diplomacy, and geopolitics. Additionally, it will touch upon Russia's competition with other global powers in Africa. In this context, the article will demonstrate that Russia's relationship with African countries aligns with its goals of becoming a major power and undermining the global leadership role of the United States in a manner consistent with its global interests. Despite its increasing presence on the continent, the article will conclude by emphasizing that Russia remains a weak player compared to other global powers due to its limited economic and military resources.

Key words: Russia, Africa, South South cooperation, global politics

Giriş

Afrika, Rusya için ekonomik, askeri ve jeopolitik öneme sahip bir kıtadır. Bu nedenle de Afrika Rusya'nın küresel etkisini genişletmeye, kaynaklara erişimi güvence altına almaya ve stratejik ortaklıklar kurmaya çalıştığı bir bölge olarak Rus dış siyasetinde önemli bir yer tutmaktadır. Geleneksel ikili ilişkiler (yatırım, yardım ve ticaret) açısından, Rusya masaya çok az şey koysa da, güvenlik ve askeri işbirliği açısından sundukları Afrika ülkelerinde geniş etki yaratmasına imkan sağlamaktadır.

Rusya'nın kıtaya ilişkisine tarihsel açıdan bakıldığında Avrupa ülkelerinin aksine, Afrika'da sömürgeci bir güç olarak hiç var olmadığı görülmektedir. Kıtadaki temiz geçmişi “Güney Güney” işbirliğinin artması konusunda hevesli Afrikalı liderler için Rusya'yı Batı karşısında cazip bir alternatif yapmaktadır. Rusya'nın bugün kıtada gösterdiği varlık, tarihsel olarak kaynak arayışına

uygun düşmekte ve ayrıca günümüz Rusya'sının uluslararası siyaset arenasında küresel bir güç olma iddiasını desteklemektedir. Şüphesiz bu durum Moskova'nın görmek istediği çok kutuplu dünya düzeni hedefine de uygun düşmektedir.

Rusya farklı coğrafyalarda küresel güç olarak tanınmasına ve bu statüsünün korunmasına yardımcı olacak fırsatçı eylemlere dayalı bir politika izlemeyi tercih etmektedir. McClintok'un (2021) da belirttiği gibi Moskova, ABD ve diğer ülkelere karşı yerel hoşnutsuzlukları istismar edebileceği yerlerde seçici olarak devreye girmektedir. Bir başka deyişle Rusya, her bölgede kendi etki düzeyine karar verirken, birçok küresel aktör arasında var olan güçlerden biri olduğunun farkındadır.

Bu makale Rusya'nın Afrika'da son on yılda artan etkinliğini tartışmayı hedeflemektedir. Çalışmada, Rusya'nın Afrika'daki ayak izi Rusya'nın büyük güç olma ve ABD'nin küresel lider rolünü zayıflatma hedefleri ekseninde çok kutuplu dünya düzeninin kilit bir aktörü olarak kıta ülkeleri ile kurduğu ilişkiler üzerinden incelenecektir. Rus dış politikasının temel çıkarlarına uygun olarak, Afrika ülkeleri ile son on yılda ivme kazanan işbirliğinin Rusya Federasyonu'nun rekabet gücü ve uluslararası prestijine katkı olacak ve kendi ekonomik gücünü arttıracak şekilde yani tamamı ile Rusya'nın arzu ettiği şekilde ve Rusya'nın küresel hedeflerine uygun gerçekleştiği savı makalenin temel savını oluşturmaktadır. Bu savı temellendirmek için makalede Rusya'nın bu ülkelerle kurduğu siyasi diyalog ve karşılıklı fayda prensibine dayanan ekonomik, askeri, diplomatik ve jeopolitik ilişkiler tartışılacaktır. Makalede ayrıca Rusya'nın Afrika'daki varlığının diğer küresel güçlerce nasıl karşılandığına da değinilecektir. Son olarak, makale her ne kadar Rusya'nın kıtada artan varlığı ABD ve AB'yi endişelendirse de Rusya'nın sınırlı askeri ve ekonomik gücü sebebi ile bölgedeki diğer küresel güçlerin gerisinde kaldığının altı çizilecektir. Böylelikle bu çalışma uluslararası ilişkiler disiplininde son yıllarda artan önemi ile paralel hızla büyüyen Afrika çalışmaları literatürüne katkı sağlayacaktır.

Bu hedefler doğrultusunda makalenin ilk bölümünde Rusya'nın Afrika kıtasındaki geçmişine değinilecek ve Batılı devletlerin aksine Rusya'nın sömürgeci bir geçmişinin olmadığı

vurgulanacaktır. İkinci bölümde Rusya'nın Afrika'ya son on yılda artan ilgisinin sebepleri 2014'te Kırım'ı ilhak etmesi ile beraber Batı tarafından izole edilme ve ekonomik olarak güçsüzleştirme çabasına referansla tartışılacak ve Rusya'nın kıta ülkeleri ile “karşılıklı kazanç” ve “Afrika sorunları için Afrika çözümleri” söylemi üzerinden kurguladığı ilişkiler ve bunun Batı'daki karşılığı incelenecektir. Bu bölümde son olarak, Rusya'nın savunduğu çok kutuplu dünya düzeninin Afrikalı liderlerce de benimsendiği vurgulanarak Rusya Afrika arasındaki normatif birlikteliğe değinilecektir. Üçüncü bölümde Rusya'nın kıtaya olan ilgisinin hangi işbirliği alanları üzerinden gerçekleştiği tartışılacak ve Rusya'nın kıtadaki varlığını yıllar içerisinde nasıl arttırdığı detaylı olarak gösterilecektir. Böylelikle makalenin temel argümanı olan Rusya'nın Afrika'da küresel güç olarak tanınmasına ve bu statüsünün korunmasına yardımcı olacak fırsatçı eylemlere dayalı bir politika izlediği savı temellendirilecektir. Sonuç bölümünde ise Sovyetler Birliği'nin çökmesinin ardından Rusya'nın, küresel etkisini artırmak için Afrika'ya yönelerek ve madencilik, enerji, ticaret ve diplomasi gibi alanlarda fırsatçı ortaklıklar kurduğunun ancak bu durumun Rusya'yı kıtada sınırlı gücü olan bir aktör olmaktan öteye taşımadığının altı çizilecektir.

1- Afrika-Rusya İlişkilerine Tarihsel Bir Bakış

Rusya'nın kıtaya ilişkisine tarihsel açıdan kısaca baktığımızda Fransa, İtalya, Portekiz ve Birleşik Krallık gibi birkaç Avrupa ülkesinin aksine, Rusya'nın Orta Asya, Kafkaslar ve Doğu Avrupa'da derin ve şiddet dolu bir sömürge tarihi olmasına karşın Afrika'da resmi bir sömürge varlığının hiç olmadığı görülür. Afrika'da Rusya'nın en yakın deneyimi, Rus kaşif Nikolai Ashinov'un ülkesi için kıta üzerinde bir çıkış noktası sağlamak amacıyla gerçekleştirdiği izinsiz bir görev olan 1889'da yaşanmıştır. Ashinov, şu an Cibuti olarak bilinen yere küçük bir grupla çıkmış olsa da buranın zaten Fransızlar tarafından işgal edilmiş olmasından ötürü kısa bir sürede ayrılmak zorunda kalmıştı (Gopalds, 2023).

Kıtaya erişimdeki coğrafi izolasyonun yarattığı dezavantaj ve birçok Avrupa ülkesinin Afrika'ya Rusya'dan önce ulaşmış olması Rusya'nın kıtada bir yer edinmek için yeni bir strateji benimsemesini gerektirmekteydi. Gerçekte Avrupa kadar Rusya da Afrika'ya ilgi duymakta ve

sunduğu stratejik faydalar ve doğal kaynaklardan faydalanmak istemekteydi, bu nedenle bölgedeki etkisini artırmak için akıllıca bir yol geliştirdi. Soğuk Savaş döneminde müttefik arayan Sovyetler Birliği, birçok Afrika ülkesinin hissettiği dışlanmışlıkla özdeşleşti ve elde ettiği sempatiyi siyasi elit arasında etki kazanmak ve bazı durumlarda destek oluşturmak için kullandı. Burada vurgulanması gereken, bu gelişmenin sadece Rusya tarafından pasif olarak kabul edilmediği, genellikle Afrika liderleri tarafından da arandığıdır (Gopaldas, 2023). Bu model, karar alıcılara ve güç sahiplerine etki ve kazanç sağlamak için çok az yatırım yapmanın basit ancak son derece önemli bir strateji olabileceğini göstermiş ve günümüze kadar süregelmiştir.

Eski Sovyetler Birliği'nin savaş sonrası Afrika'ya olan ilgisi, 1950'lerin ortalarında tarafsız Asya ve Afrika ülkelerinin yer aldığı Bandung Konferansı (1955) ile başladı denilebilir. Sovyetlerin resmi ideolojisi olan "karşı-emperyalizm" yaklaşımı, 1960'ların ikinci yarısında ortaya çıksa da (Barratt, 1981) gerçekte Moskova'nın Afrika politikası, Soğuk Savaş dönemindeki SSCB'nin jeopolitik rekabeti tarafından şekillendi ve Sovyetler Birliği'nin 1991'deki çöküşüne kadar sürdü (Matusevich, 2003). Rusya ve çoğu Afrika lideri, Afrika'nın kaynakları ve pazarlarına duyduğu ilgi de dahil olmak üzere anti-emperyalizm, "modernleşme" ve ulus inşası konusunda ortak bir vizyona sahipti. Bu konudaki önemli bir örnek, bağımsız Demokratik Kongo Cumhuriyeti'nin (önceki adıyla Belçika Kongo) ilk Başbakanı Patrice Lumumba'nın Batı'nın müttefikleri tarafından öldürülmesine yol açan "komünist" ideolojiye sempatisi iddiası nedeniyle Kruşçev'i desteklemesiydi. Moskova, Julius Nyerere tarafından Tanzanya'da, Kenneth Kaunda tarafından Zambiya'da, Kwame Nkrumah tarafından Gana'da, Senegal'de Léopold Senghor ile, Gine'de Sékou Touré ve Mali'de Modibo Keita tarafından savunulan Afrika sosyalizmini- "gerçek" Marksist-Leninist sosyalizmden istenmeyen bir sapma olarak görmesine rağmen- ekonomik yardım, askeri destek ve sosyal sermaye sağladı, örneğin Rusya'da eğitim gören Afrikalı öğrenciler için birçok burs verildi (Kachur, 2022).

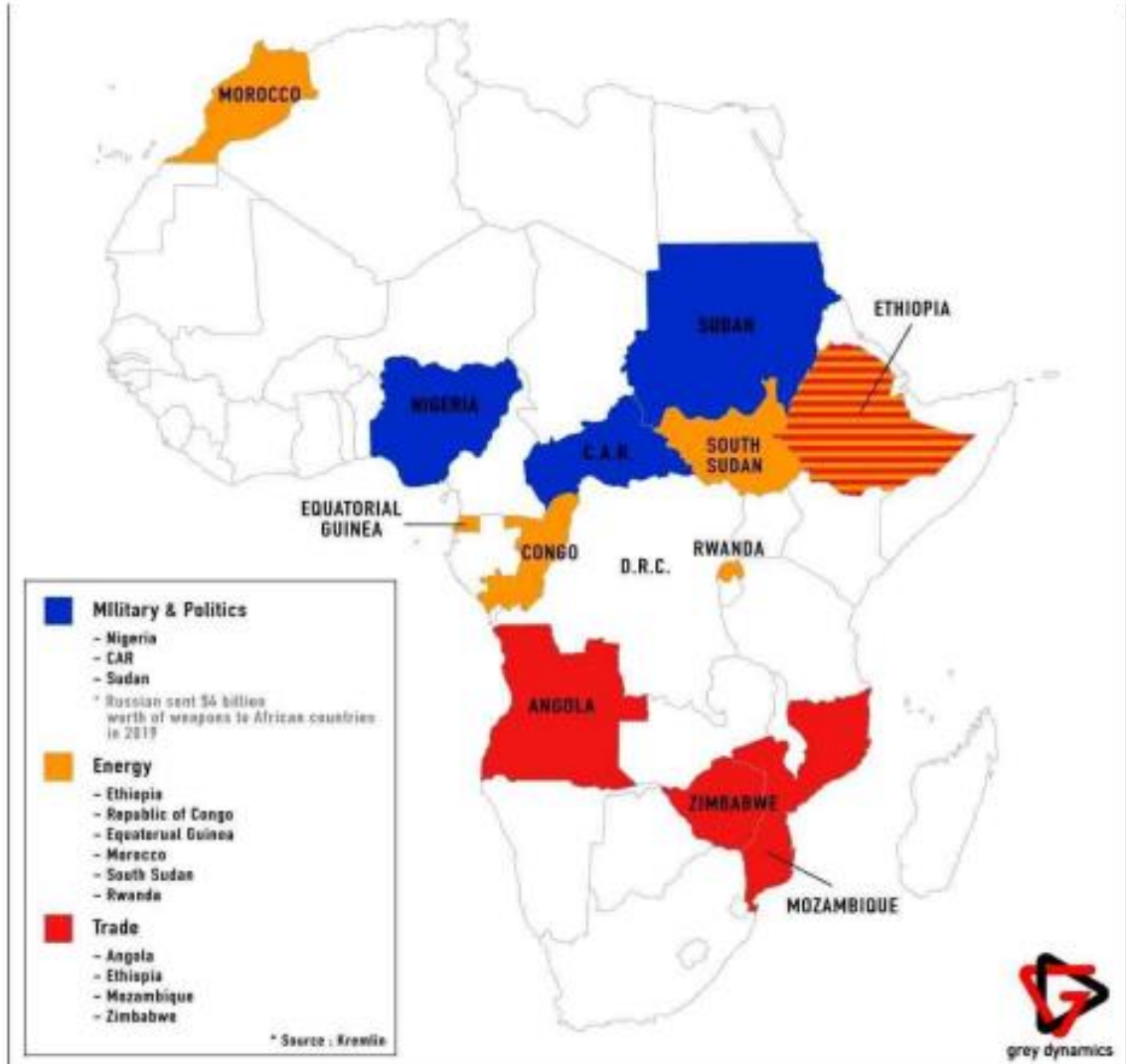
Rusya 1975'ten bu yana stratejik öneme sahip olan Afrika Boynuzu'na ve kaynak açısından zengin Güney Afrika'ya, özellikle Angola, Mozambik ve Namibya'ya odaklandı. Ancak Sovyetler Birliği'nin kıta ülkelerindeki çıkan istikrarsızlığı ve çatışmayı kendi çıkarları için kullanma eğilimi, Afrika'da barışı teşvik etmesini sağlayamadı (Barratt, 1981). Batı güçlerinin müdahalesi de aynı

şekilde barışı teşvik etmedi. Her iki taraf da Afrika bağımsızlık hareketlerini Sahra Altı Afrika'da vekalet savaşları için kullandı.

Sovyetler Birliği'nin 1991'deki çöküşü, planlı ekonomiden serbest piyasa ekonomisine ani bir geçişi beraberinde getirdi ve önemli ekonomik zorluklara neden oldu. Afrika'dan geri çekilme, SSCB'nin kaynaklarına yönelik bir 'kabul edilemez tükenme' olarak tanımlayan Mihail Gorbaçov döneminde başladı. Soğuk Savaş'ın sona ermesi ile Rusya büyük ölçüde Afrika'dan çekildi (Gvosdev & Marsh, 2014). Bu bağlamda yardım programlarını sonlandırırken, büyükelçiliklerini de kapattı.

Rusya kıtaya yeniden Putin'in 2006'daki ziyaretiyle dönmeye başladığı söylenebilir. Bu ilginin, Rusya'nın 1990'ların sonlarındaki finansal krizin ardından IMF borcunu ödemesi ve 'finansal egemenliği' yeniden kazanmasıyla aynı zamana denk gelmesi önemlidir. 2007'ye gelindiğinde, Rusya Soğuk Savaş döneminde Afrika ülkelerinin üzerine almış olduğu yaklaşık 20 milyar dolar borcu affetmişti (Gvosdev & Marsh, 2014). Rus şirketleri de kıtada varlık göstermeye başlamıştı. Rusya'nın Afrika'ya yaptığı yatırımın büyük bir kısmı tarihsel olarak getirdiği kaynak arayışı ile bağlantılı olarak, Rus şirketlerinin petrol zengini ülkelerde ve Güney Afrika gibi stratejik mineraller üreten ülkelerde keşif ve üretim lisansları satın almasıyla olmuştur. Örneğin, 2009'da Devlet Başkanı Medvedev'in Afrika'ya yaptığı ziyaret sırasında Mısır, Nijerya, Angola ve Namibya'yı ziyaret etmesi, 400 Rus iş insanını içeren bir heyetin katılması ve enerji alanında bir dizi işbirliği anlaşmasının imzalanması gibi gelişmeleri içermiştir. Rusya'nın büyük şirketleri (hem devlet hem de özel) Alrosa ve Renova'dan Rusal, Rosneft ve Gazprom'a kadar birçok şirket Afrika'da faaliyet göstermeye başlamışken yatırımlar sadece madencilikle sınırlı değildi. Birçok Rus şirketi enerji sektöründe ve metaller sektöründeki katma değerli üretim faaliyetlerini artırmayı amaçlamışlardı (Vahtra, 2007;14).

Grafik 1: Rusya'nın bölgedeki yeni anlaşmaları

Kaynak: Ersozoğlu, 2021

Kuzey Afrika ile olan ilişkilerin Rusya için her zaman daha derin bir siyasi öneme sahip olduğu bilinmektedir. Zira Kuzey Afrika, Akdeniz'e sınırlandığı için Rusya tarafından daha geniş Avrasya komşuluğunun bir parçası olarak kabul edilmektedir (Trenin, 2018). Bir sonraki bölüde anlatılacağı üzere özellikle 2014'ten sonra kıta olarak Afrika, Rusya'nın küresel çıkarları açısından çok daha önemli hale geldi.

Afrika, Rusya için ekonomik ortaklıkları çeşitlendirmek, devlet şirketleri aracılığıyla zengin doğal kaynaklara erişmek ve kendini istikrarsız bölgelerde bir oyuncu olarak göstermek gibi fırsatlar sunmaya devam etmektedir. Aynı zamanda ABD, Rusya ve Çin arasındaki giderek artan rekabet düşünüldüğünde, Afrika'nın, küresel rekabet alanında başka bir saha haline geldiği söylenebilir (Lo, 2017; Kulkova, 2019). Bir başka deyişle, Rusya açısından Afrika, hali hazırda güçlü devletlerin ve yükselmekte olan ülkelerin kaynaklar, pazar payları ve siyasi nüfuz için çarpıştığı bir başka rekabet alanına dönüşmüştür. Özellikle son on yılda Afrika kıtasında kazandığı nüfusu, kilit bölgesel aktörlerle kurduğu çıkar işbirliği ve Batılı güçlerin bulunmadığı ya da Batı'ya tepkinin yüksek olduğu bölge ülkelerinde gösterdiği fırsatçı yaklaşımla tanımlamak mümkündür (Droin & Dolbaia, 2023). Gvosdev ve Marsh, Rus dış politikasını Batı'nın Rusya'yı tam üye olarak kabul etmemesinden dolayı Batı olmayan güçler olarak ortaya çıkan Orta Doğu, Güney Asya, Afrika ve Latin Amerika'da etkin olma çabası üzerinden tanımlamaktadır. (Gvosdev ve Marsh, 2014). Bu bağlamda Rusya'nın Batı'nın ya da Çin'in henüz aktif olmadığı bölgelere ve ülkelere odaklandığı söylenebilir ¹ (Goble, 2021).

Bilindiği üzere Rusya'nın Avrupa ile ilişkisi 2014'de Kırım'ın Rusya tarafından ilhak edilmesi ile bozulmaya başlamıştır. 2014'te Kırım'ı işgal etmesinin ardından Rusya'nın Sekizler Grubu'ndan (G8) atılması ve ABD, AB ve Kanada gibi diğer ülkeler tarafından yaptırımlar uygulanması Moskova'nın diplomatik izolasyonunu arttırmış ve ekonomisini zora sokmuştu (Paczynska, 2020). Eş zamanlı olarak Rusya'nın Çin ve Hindistan ile pazarlara ve doğal kaynaklara erişim için rekabeti de yoğunlaşmıştır. Bu bağlamda, Afrika'yı Moskova'nın dış politikada Avrupa dışı alternatiflerini güçlendirme hedefine uygun olarak Rusya'nın maruz kaldığını düşündüğü 'kuşatma stratejisi'ne karşı, diplomatik olarak izole edilemeyeceğini ve büyük güç olarak ekonomik alternatiflere sahip olduğunu gösterdiği bir platform olarak düşünmek mümkündür (Paczynska, 2020; Ramani, 2021).

¹ Frankofon Afrika'da güçlü bir sömürge karşıtı durumun Mali, Burkina Faso ve Gine'yi etkisi altına aldığı gibi, Çad ve Nijer'i de etkileyebileceği öngörülmektedir (Vuksanovic, 2023). Hali hazırda Burkino Faso, Mali ve Gine'de en etkin küresel oyuncu olan Rusya'nın varlığını Çad ve Nijer'e doğru genişleteceği beklenmektedir. (Secrieru & Faleg, 2020; Vuksanovic, 2023)

2022 yılında başlayan Rusya-Ukrayna arasındaki savaş ile Batı'nın ağır siyasi ve ekonomik baskısına maruz kalan Rusya için Afrika yadsınamayacak ticari, ekonomik ve yatırım fırsatları sunmaktadır. Her ne kadar bu savaş ile beraber ABD öncülüğünde Rusya'yı uluslararası alanda izole etmeyi amaçlayan küresel koalisyon güçlenmiş olsa da, dünyadaki birçok ülkenin Moskova'dan uzaklaşmalarına henüz tam olarak ikna edilmediği Afrika'daki pek çok ülkenin Rusya ile işbirliğini sürdürmelerinden anlaşılabilir. Afrika'daki pek çok ülke için Ukrayna'daki savaş öncelikle Batı'nın bir sorunu olarak gözükmektedir (Droin & Dolbaia, 2023:1).

Afrika ile olan ilişkisini tanımlarken Moskova'nın söylem düzeyinde yardım yerine işbirliğini ve karşılıklı kazanç kavramlarını öne çıkardığını söyleyebiliriz. Bu bağlamda Rusya "eşitler arası ortaklığa" vurgu yaparken, bu tutumunun "Güney Güney" işbirliğinin artması konusunda hevesli Afrikalı liderler için Batı'ya karşı cazip bir alternatif oluşturduğu aşikardır. Daha açık bir ifadeyle, demokrasi ve insan hakları konusunda ısrarcı Batılı ülkelerini kendi iç siyasetine müdahale olarak gören Afrikalı liderler için Rusya'nın bölgede etkin olma çabası desteklenen bir olgudur (Secieru & Faleg, 2020). Rusya, "Afrika sorunları için Afrika çözümlerini" desteklemekte, dolayısıyla Afrika Birliği'nin barışı koruma kapasitesinin güçlendirilmesini ve Afrika Birliği'nin kıtadaki çatışmaları ele almaktan birincil derecede sorumlu olması gerektiğini savunmaktadır (Paczynska, 2020). Böylece Rusya diğer devletlerin egemenliğine saygısını ve içişlerine karışmama pozisyonunu Afrika liderleri nezdinde göstermektedir. Afrika ülkeleri ise Batı etkisini dengeleyecek stratejik bir ortak olarak Rusya ile işbirliğine gitmeyi çıkarlarına uygun bulmaktadır (Droin & Dolbaia, 2023).

Ramani'ye göre Rusya, Afrika'yı Batı normlarına muhalefetini sergilemek uluslararası prestijini güçlendirmek için önemli bir bölge olarak görmektedir (Ramani, 2021). Bu bağlamda, Rusya'nın Robert Mugabe yönetimi zamanında Zimbabwe'ye, Ömer El Beşir yönetimi sırasında Sudan'a ve Eritre ve Orta Afrika Cumhuriyeti'nde otoriter ve insan haklarını ihlal eden rejimlere karşı çok taraflı yaptırımların uygulanmasına veya sürdürülmesine aktif olarak karşı çıkmış olduğu hatırlanmalıdır. Rusya bu politikasını, yukarıda da belirtildiği gibi, ülkelerin iç siyasetine karışmama gerekliliği ve Batı'nın kendi değerlerini Afrika ülkelerine dayatma çabalarının karşı ulusal egemenlik normuna dayandırmıştır. Her ne kadar Rusya'nın otoriter rejimlere göz yumması

başta ABD olmak üzere Batı tarafından tepkiyle karşılanırsa da, Moskova ciddi yaptırımlarla karşı karşıya olan bu tür ülkeler nezdinde kendisini güvenilir bir ortak olarak konumlandırmayı başarmış ve pazarlık gücünü arttırmıştır. Hiç şüphesiz bu da kıtadaki etkinlik alanını genişletmesine katkı vermiştir. Bu bağlamda, Rusya ve Afrika ülkeleri arasındaki ticaret gelirinin 2013'te 9,9 milyar dolardan 2021'de 17,7 milyar dolara yükselerek neredeyse iki katına çıkmış olması çarpıcı bir olgu olarak karşımıza çıkmaktadır (Droin & Dolbaia, 2023:4).

Rusya Afrika ilişkisinde normatif olarak paylaşılan bir diğer husus ise çok kutuplu dünya sisteminin savunulmasıdır. Bir başka deyişle, Afrika ülkeleri ve Rusya, ihmal edilmiş Afrika uluslarının seslerinin duyulduğu ve Rusya gibi Batı dışı güçlerin masada yer aldığı çok kutuplu dünyaya dair bir vizyonu paylaşma eğilimindedir (Vuksanovic, 2023). 'Küresel Güney bileşeni' olarak düşünebileceğimiz bu yapı Ukrayna savaşının başlamasından bu yana Rus dış politikasında daha da önemli hale gelmiştir. Elli dört Afrika ülkesinin tamamıyla ya da Afrika Birliği ile ilişki kurmak Rusya'nın çok kutuplu dünya vizyonunun sembollerindedir. Lavrov'un 2023 senesinde yaptığı Afrika ziyareti sırasında resmi açıklamasında ABD'nin tek kutupluluğunu ve liberal müdahaleci yaklaşımını eleştirerek Batı'nın askeri müdahalelerini tek kutuplu dünyanın olumsuz tezahürleri olarak nitelendirmesi ve bu bağlamda Yugoslavya (1999), Irak (2003) ve Libya (2011) müdahalelerini eleştirmesi Lavrov'un, ABD ve Batı tarafından dünyanın geri kalanına dayatıldığı düşünülen 'kurallara dayalı dünya düzeni' fikrine karşı çıkışı olarak okunabilir².

Bir sonraki bölümde detaylı olarak anlatılacağı gibi, Rusya'nın kıtaya olan yaklaşımı silah satışı da kapsayan çok yönlü güvenlik işbirliği, özellikle otoriter rejimlere verilen siyasi destek ve ticari alışveriş karşılığında madencilik ve enerji konularında imtiyazlar kazanma, limanlara erişim, pazar payını artırma ve dış politikasına diplomatik destek almak şeklinde özetlenebilir. Rusya, Afrika'da halen çatışmaların sürdüğü ülkelerde yerel çatışmaların gidişatını kendi lehine manipüle etmek için yeri geldiğinde kendine bağlı paramiliter güçleri de kullanmaktan çekinmemektedir. Bu faaliyetleri ile Rusya, ABD, AB ve Çin'in başı çektiği farklı oyuncuların kıtada artan varlığı

² Moskova'nın Afrika kıtasında Batı ile ilişkileri kötü olan devletlerle işbirliği yaparken Batı liderliğindeki uluslararası düzene meydan okuyuşu ve-güç kullanmak da dahil olmak üzere- bir ülkenin siyasi yapısının değiştirilebileceğini savunan liberal uluslararasılık fikrine karşı durması bu bağlamda değerlendirilebilir. Bu hususta Zimbabve, Orta Afrika Cumhuriyeti ve zaman zaman Sudan gibi Afrika ülkeler Rusya'nın potansiyel ortaklarıdır (Vuksanovic, 2023).

karşısında küresel bir aktör olarak yer alma iddiasına ve savunduğu çok kutuplu dünya düzeni hedefine uygun şekilde davranmaktadır.

3- Rusya'nın Afrika'daki Varlığını Arttırma Stratejileri ve Küresel Güç Olarak Tanınma Çabası

Makalenin bu bölümünde Rusya'nın kıtaya olan ilgisinin hangi işbirliği alanları üzerinden gerçekleştiği tartışılacaktır. Faleg ve Secrieru'ya göre bu ilişki dört temel düzeyde incelenebilir:

1-Ekonomik açıdan Rusya, tarım ürünleri (tahıl), gübre, silah ve nükleer, dijital ve uzay teknolojileri ihracatını artırırken doğal kaynaklara (petrol, gaz, elmas vb.) erişim elde etmeyi amaçlamaktadır.

2-Askeri açıdan Afrika ordularıyla güvenlik bağları kurup, bunu karşılığında silah, askeri mühimmat satmayı hedeflemekte ve özellikle enerji alanında önemli ekonomik imtiyazlar elde etmek istemektedir.

3-Diplomatik olarak Rusya, Afrika'nın uluslararası örgütlerde kendi politika ve pozisyonunu desteklemesini beklemekte ve böylelikle küresel bir güç sıfatıyla Batı'nın karşısında elini daha güçlendirmeyi hedeflemektedir

4-Rus yöneticiler Afrika kıtasını jeopolitik ve ticari bir fırsat olarak görmektedir. Bu bağlamda Asya ülkelerine gaz ve petrol sevkiyatını gerçekleştirmek, ayrıca Rus donanmasının ikmal ve bakımını sağlamak için Moskova, Afrika'daki limanlara erişimini güvence altına almayı istemektedir (Secrieru & Faleg, 2020:2).

Bu bölümün geri kalan kısmında bu maddeler detaylı bir şekilde açıklanacak ve Rusya'nın kıtada nüfuz kazanmaya yönelik yaklaşımı detaylıca tartışılacaktır. Böylelikle Rusya'nın son on yılda kıtadaki varlığını hangi alanlarda ve nasıl arttırdığı ve bugün birçok Afrika ülkesi için nasıl vazgeçilmez bir ortak haline geldiği gösterilecektir.

3.1. Ekonomik işbirliği

Rusya'nın Afrika'daki önde gelen ticaret ortakları, Rusya'nın kıtaya olan toplam ticaretinin yaklaşık yüzde 67'sini oluşturan Kuzey Afrika ülkeleridir (özellikle Mısır, Cezayir ve Fas). Moskova bu ülkelere ağırlıklı olarak buğday, kömür, rafine petrol ve elektronik ihraç ederken meyve, şeker ve sebze ithal etmektedir (Droin & Dolbaia, 2023:3).

Kıta genelinde Rusya, gıda ve gübre ihracatı açısından önemli bir ortaktır. 2021 yılında Rusya, kıtada en çok kullanılan gübre olan azotlu gübrelerin önde gelen ihracatçısı ve küresel ihracatın %14'ünü oluşturan potasik ve fosforlu gübrelerin ikinci en büyük ihracatçısı olmuştur (Vuksanovic, 2023:10).

Gıda açısından bakıldığında ise, Rusya ve Ukrayna'nın küresel buğday ihracatının yaklaşık %30'unu gerçekleştirmeleri sebebiyle Ukrayna'daki savaştan doğrudan etkilenen Afrika'da tüketici sepetinin %40'ını gıda oluşturmaktadır. Burundi, Uganda, Ruanda, Tanzanya, Sudan ve Somali'de buğday ithalatının %50'den fazlası Rusya ve Ukrayna'dan yapılmaktadır. Bu bağlamda, 2023 Rusya-Afrika zirvesi sırasında Putin'in önümüzdeki kısa dönemde Rusya-Ukrayna Savaşı sebebi ile iptal olan tahıl anlaşmasından önemli ölçüde etkilenen altı Afrika ülkesine, Burkina Faso, Zimbabve, Mali, Somali, Eritre ve Orta Afrika Cumhuriyetine, ücretsiz tahıl sevkiyatına başlama sözü vermiş olması önemlidir (Droin & Dolbaia, 2023:4).

3.2. Enerji ve doğal kaynaklar

Rusya'nın Afrika'ya yönelik ekonomik açılımında özellikle Kuzey Afrika'da büyük hidrokarbon projeleri yürüten Rus petrol ve gaz devleri Rosneft, Tatneft ve Gazprom gelmektedir. Rusya'nın nükleer enerji şirketi Rosatom da kıtadaki farklı ülkelerle anlaşmalar imzalayarak etkin olmaya çalışmaktadır. Bunun en önemli örneği Mısır'ın ilk nükleer enerji santralinin Devlet Başkanı Putin ile Cumhurbaşkanı Abdülfettah El Sisi arasında 2017 yılında imzalanan anlaşma ile kurulmasına

karar verilmesidir. Santralin 2030 yılına kadar tamamen faaliyete geçmesi beklenmektedir (Droin & Dolbaia, 2023:4).

Nükleer alanında bir başka işbirliği ise 2014 yılında Rusya ile Güney Afrika arasında gerçekleşen ön anlaşmadır. Ancak anlaşmanın ne kadar Güney Afrika'nın çıkarlarına uygun olduğu tartışmalıdır. Anlaşmada yer alan ve nükleer endüstri tarihinde benzeri görülmemiş bir şekilde 20 yıla kadar başka herhangi bir nükleer tedarikçiyle Güney Afrika'nın işbirliği yapamayacağı maddesi bir yana, aynı anlaşma bir de Güney Afrika'nın geliştireceği nükleer teknolojiyi ihraç edemeyeceğini öngörmektedir (Hoste & Kauch, 2015:2). Böylece Rusya küresel ölçekte rekabetçi bir ulusal nükleer endüstri gelişmesi olasılığını engellerken, bu durum Güney Afrika açısından Rusya'ya bağımlılığın perçinlendiği kötü bir anlaşma olarak rahatlıkla değerlendirilebilir.

Enerji alanında Rus petrol devi Lukoil'in Fas'ta bir rafineri ve Kongo-Brazzaville'de bir petrol ürünleri boru hattı için ön anlaşma yaptığı bilinmektedir (Ramani, 2021). Rus enerji devi Gazprom'un 2008 yılında Libya Ulusal Petrol Şirketi ile imzalanan anlaşma ile halihazırda Libya'daki çeşitli petrol ve gaz imtiyazlarında hissesi bulunmaktadır. Gazprom ayrıca 2009 yılında Nijerya ile petrol ve gaz işbirliği anlaşmaları imzalamıştır. Rosneft, 2018 yılında Nijeryalı bir petrol ve gaz arama şirketi ile Afrika'da yirmi bir petrol varlığını geliştirmek için bir işbirliği anlaşması imzalamıştır (Hoste & Kauch, 2015:3). Ayrıca Ekvator Ginesi, Libya, Mozambik, Nijerya, Güney Sudan ve Uganda dahil olmak üzere birçok Afrika ülkesinde çalışmak için lisanslar almıştır (Stronski, 2019).

Yukarıda bahsedilen ülkelere dışında, Rusya'nın Etiyopya, Somali, Angola, OAC, Namibya'da çoğu petrol, gaz, mineraller ve metaller olmak üzere doğal kaynak sektörlerinde yer alan yatırımları bulunmaktadır. Burada vurgulanması gereken Afrika gaz ve petrol piyasalarının artan cazibesi, Rusya açısından küresel gaz piyasasında etkili olmak için bir fırsat olmasının yanı sıra, ABD ve AB'nin Ukrayna'daki savaşa tepki olarak uyguladığı petrol ve gaz ithalatı ambargosunu aşarak ekonomik olarak ayakta kalmasına yardımcı olduğudur.

Rusya'nın enerji işbirliği ile Afrika kıtasında artan etkin varlığı Batı için potansiyel bir endişe kaynağı oluşturduğunu söylemek mümkündür. Zira Rusya, enerji ağları ve kaynakları üzerinde stratejik kontrol kurma yönündeki siyasi hedefini Afrika ülkeleri ile yaptığı anlaşmalar sayesinde, AB'yi gelecekteki enerji tedariki konusunda baskı altına almak için kullanabilme imkanına sahiptir. Bir başka deyişle Rusya, Afrika'da izlediği işbirliği politikası ile AB'nin tedarik seçeneklerini daha da azaltabilir, özellikle de nihayetinde alternatif tedarikçiler olarak hizmet verebilecek ülkelerde etkin olarak Avrupa'yı enerji ihtiyaçları konusunda baskılayabilir.

Moskova, enerji anlaşmalarına ek olarak, doğal kaynaklar açısından zengin olan Afrika devletleri ile de işbirliğini artırmış ve böylelikle Rusya'nın Afrika'nın madencilik sektöründeki varlığını da güçlendirmiştir. Örneğin Rusya'nın en büyük elmas madenciliği şirketi Alrosa, Angola, Kongo ve Zimbabve'deki faaliyetlerini genişletmiştir. Misal, Nisan 2019'da Rusya'nın Alrosa şirketi ile Angola'nın Endiama şirketi elmas üretimi ve keşfi konusunda işbirliği için bir Mutabakat Zaptı imzalamış ve 2020 yılında 90 milyon dolar değerinde bir milyon karat elmas üretmek üzere anlaşmışlardır (Vuksanovic, 2023:11). Elmastan başka Rusya, Afrika'da platin ve altın madenlerine de yatırım yapmaktadır. Bu bağlamda M-Invest ve LobayeInvest, Sudan'ın altın madenlerine yatırım yapmaktadır (Vuksanovic, 2023:11). Özellikle altın ve elmaslar finansal varlıklar kadar kolay dondurulup el konulamadığı için Rus ekonomisini dış yaptırımlara karşı daha dirençli hale getirmede önemli bir rol oynamaktadır. Gine'de, dünyanın en büyük Rus alüminyum şirketlerinden biri olan Rusal dünyanın en büyük boksit yatağı olan Dian'a sahiptir (Hoste ve Koch, 2015). Üstelik Batılı firmaların aksine Rus şirketleri, ABD Yurtdışı Yolsuzluk Faaliyetleri Yasası veya Avrupa Birliği Yolsuzluk Faaliyetleri Yasası gibi denetleyici yasalara tabi değildir. Bu durum Rusya'nın Sudan ve Zimbabve gibi uluslararası yaptırımlara maruz kalan otoriter devletlerle birçok ticari ilişki kurmasını kolaylaştırmaktadır (Paczynska, 2020).

3.3. Askeri işbirliği

Saint Petersburg'da 2023'de düzenlenen Rusya-Afrika zirvesinde Orta Afrika Cumhuriyeti'nden (OAC) yetkililerle anlaşmaya varılması, 2023 Temmuz ayında Nijer'de gerçekleşen darbe

sırasında Rus bayraklarının dalgalanması gibi olaylar Rusya'nın Afrika'daki etkisinin kalıcı olduğunu göstermektedir. Rusya, bugün Afrika'nın başlıca silah tedarikçisidir zira Afrika'nın silah ithalatının yüzde 40'ını tek başına gerçekleştirmektedir (Droin & Dolbaia, 2023:5). Rusya, Suriye'ye müdahalesini kendi askeri teçhizatını diğer ülkelere sergilemek için kullanmasının sonucunda Sahra altı Afrika ülkelerinde yeni askeri ortaklar edinmeyi başarmış ve bölgeye silah ihracatındaki payını 2012–2018 yılları arasında %19'dan %28'e yükseltmiştir (Secrieru & Faleg, 2020:2). En önemli tedarikçisi olduğu Cezayir ve Mısır dışında Rusya, 2018-2022 yılları arasında silah sistemlerini Mali, Sudan, OAC ve Angola'ya satmayı başarmıştır.

Rusya'nın Afrika ülkelerine hızla artan silah ve teçhizat satışlarının sağlayan iki temel sebep modern Rus silahlarının genellikle Batılı alternatiflerinden daha ucuz olması ve kıtadaki pek çok devletin elinde bulunan Sovyet dönemi stoklarıyla uyumlu olmasıdır. Ayrıca, ABD ve müttefiklerinin aksine, Rusya silah teslimatlarını “demokratik ilkelere bağlılık” ya da “temel insan haklarının korunması” gibi birtakım koşullara bağlamamaktadır. Bu durum, Rusya'nın kıtada aktif olan küresel güçler karşısındaki başlıca rekabet avantajını oluşturmaktadır. Batı ülkeleri tarafından sürekli kınanan Kenya, Gana ve Uganda gibi ülkelerdeki otokrat Afrikalı liderler, Rus askeri teçhizat ve hizmet tedarikine adeta bağımlıdır³.

Silah satışının yanı sıra yanı sıra Rusya eğitim ve danışmanlık hizmetleri de dahil olmak üzere güvenlik ve askeri hizmetlerini kıta ülkelerine diğer küresel güçlere kıyasla nispeten daha ucuz sunmaktadır. Bu bağlamda hükümet yanlısı dezenformasyon kampanyalarını yönetmek de bir strateji olarak Rusya tarafından Afrikalı liderlere sunulmaktadır. Bir başka deyişle, Rusya, trol orduları aracılığı ile kıtadaki kırılğan devletlerdeki kamu algısını yönetmekte ve muhaliflere baskı uygulamaktadır. Böylelikle, Rusya'nın dezenformasyon ve teknoloji araçları, otoriter liderlerin

³ Hoste ve Kauch' a göre, AB'nin insan hakları, demokratik ilkeler ve hukukun üstünlüğüne ilişkin koşulları, Afrika, Karayip ve Pasifik ülkeleriyle (ACP) ticaret ve kalkınmaya ilişkin genel politikanın içine yerleştirilmiştir. Bu koşullara ilişkin ilk işaretler Lome Sözleşmeleri (1975-1990) ve ardından gelen Cotonou Anlaşması (2000-) ile verilirken, iyi yönetim, 'şeffaf ve hesap verebilir bir devlet, doğal, ekonomik ve mali kaynakların adil ve sürdürülebilir kalkınma amacıyla yönetilmesi gibi maddeler ile öne çıkmıştır. Amerika Birleşik Devletleri de benzer koşullar geliştirmiş ancak Afrika genelinde Batı tarzı demokrasileri teşvik etme çabalarında büyük ölçüde Soğuk Savaş mülahazalarıyla hareket etmiştir (Hoste & Koch, 2015: 2).

seçimleri manipüle etmedeki doğrudan sorumluluklarını en aza indirirken, sandıkları etkilemek için kullanılabilecek stratejiler olarak öne çıkmakta ve bu durum liderlerin siyasi varlığını sürdürmelerini kolaylaştırmaktadır (Secieru & Faleg, 2020:5).

Vurgulanması gereken bir başka husus, uluslararası arenada Rusya'nın Afrika'daki barış koruma operasyonlarına ve eğitim tatbikatlarına katılım göstererek Afrikalı ordularla ilişkilerini genişlettiği ve bu sayede silah satışlarını kolaylaştırdığıdır. Demokratik Kongo Cumhuriyeti, Fildişi Sahili, Etiyopya, Eritre, Liberya, Sudan ve Güney Sudan'daki birlikleriyle Afrika'daki BM barışı koruma operasyonlarına aktif destek veren Rusya, Afrika Birliği aracılığı ile de çeşitli barış görüşmelerine gözlemci olarak katılmıştır. Örneğin, 2019 yılında OAC hükümeti ile silahlı isyancı gruplar arasında bir barış anlaşmasına aracılık etmiş ve böylelikle ülkedeki Rus güvenlik varlığını garantilerken, Fransa'nın yerine bölgedeki güvenlik sağlayıcısı rolünü üstlenmiştir (Stronski, 2019). Sahel ülkelerinden Mali (2020 ve 2021) ve Burkina Faso'daki (2022) darbelerden sonra Rusya tercih edilen bir güvenlik sağlayıcısı olmayı başarmıştır—bunda Fransa ve AB gibi geleneksel güvenlik sağlayıcılarının aksine, Rusya'nın demokratikleşme, insan hakları konusunda iyileşme ya da herhangi bir yönetim şartının olmaması önemli olmuştur (Vuksanovic, 2023). Kuzey Afrika'da bölgesinde Mısır, Libya ve Cezayir'de önemli bir güvenlik işbirliği ortağı olmayı sürdürürken, Tunus ve Fas ile güvenlik ve jeopolitik ortaklıkları sınırlı kalmıştır, bunda bu ülkelerin Batı kampı ile kurdukları sıkı ilişkiler etkin olmuştur⁴.

Rusya'nın Afrika ülkelerine ile kurduğu askeri ilişkileri sadece silah ve askeri mühimmat satışı üzerinden değerlendirmek eksik olacaktır. Rusya'nın sağladığı savunma-güvenlik ilişkisi karşılığında başta altın, elmas ve uranyum madenciliği olmak üzere maden çıkarma endüstrilerinde imtiyazlar elde etmektedir. Örneğin 2022'de Mali'de gerçekleşen darbe sonrasında cunta ile

⁴ Askeri ilişkiler söz konusu olduğunda Rusya'nın askeri ve güvenlik konularında Afrikalı devletler ile işbirliğinde kullandığı Wagner Grubu'na değinmek gereklidir. Grup resmi olarak özel bir askeri güvenlik şirkettir ancak fiilen Kremlin tarafından kontrol edilmektedir. 'Putin'in şefi' olarak bilinen Rus iş adamı Prigozhin tarafından yönetilen Wagner Grubu'nun başındaki askeri komutan ise emekli bir Rus Özel Kuvvetler komutanı bulunmaktadır. Wagner Grubu Mali, Sudan, OAC, Mozambik ve Libya'da yerel askeri yapılara eğitim vermiştir. Nisan 2022'de Kamerun, Rusya ile askeri bağları güçlendirmek için bir anlaşma imzalayarak Rus hükümeti ve Wagner Grubu için yeni kapılar açmıştır.

yapılan askeri işbirliği karşılığında büyük olasılıkla uranyum, elmas ve altın madenlerine erişim yolu açılmıştır (Vuksanovic, 2023: 17). Kısaca, Rusya'nın Afrika'daki askeri varlığı, farklı Afrika devletleriyle işbirliği kanallarının güçlendirilmesine ve böylelikle kıta nezdinde Rusya'ya Ukrayna ile başlattığı savaşının bile zayıflatamadığı önemli bir ekonomik ve askeri güç sağlamıştır.

3.4. Diplomatik İşbirliği

Rusya'nın kıta ile kurduğu diplomatik ilişkilerin en gözle görünen ve Rusya'nın küresel aktör iddiasını destekleyen gelişimi 9 Eylül 2020 tarihinde kurulan Rusya-Afrika Ortaklık Forumu ile olmuştur. Forum, yıllık dışişleri bakanları toplantıları ve iki yılda bir ülke liderleri zirvesine ev sahipliği yaparken, ayrıca Afrika Çalışmaları Enstitüsü (AÇE), Rossotrudnichestvo ve REC gibi Rusya-Afrika ilişkilerine dahil olan çeşitli kurumların ve arasındaki işbirliğini de koordine etmektedir. REC ve AÇE, Afrika pazarlarındaki Rus şirketlerine finansman sağlayarak desteklemektedir. Örneğin, Aralık 2017'de REC, Afreximbank ile Afrika'daki Rus ihracat projelerinin finansmanı için bir anlaşma imzalamış ve bunun sonucunda Uralkali adlı Rus şirket, 2019 yılında 45 milyon dolarlık bir akreditif aracılığıyla Zambiya'ya gübre tedarik edebilmiştir. Hiç şüphesiz bu durum, Batı yaptırımlarıyla karşı karşıya olan Rus şirketlerinin başka türlü çok az erişebileceği ticari imkanları sağlaması açısından önemlidir⁵.

Bu tür bir işbirliklerinin jeopolitik yansıması önemlidir: Örneğin Rusya, Afrika ülkelerini insan haklarıyla ilgili yaptırımlardan korumak için BM Güvenlik Konseyi'ndeki vetosunu kullanmıştır, bunun bir örneği 2008'de Zimbabve için verdiği ret oyunda görülebilir. Afrika ülkeleri de bu desteği karşılıksız bırakmamış ve 2014'te 24 Afrika ülkesi, Rusya'nın Kırım'ı ilhakını kınayan BM Genel Kurulu kararında çekimser kalmış ve 5 ülke karşı çıkmış, 6 ülke ise oylamaya katılmamıştır (Secieru & Faleg, 2020; Stronski, 2019).

⁵ Şubat 2021 itibarıyla, Mısır, Güney Afrika, Zambiya, Angola, Cezayir, Nijerya ve Kenya, Rusya'dan hammadde dışı ithalat açısından kilit REC ortakları arasında yerlerini aldı. Nisan 2021'de, üçüncü Rusya-Afrika Konferansı sırasında, REC temsilcisi Tanzanya'yı da öncelikli ülke olarak adlandırdı.

Nisan 2019'da bu sefer Rusya Libya'da ateşkes çağrısında bulunan ve Libyalı diktatör Halife Hafter'in eylemlerini kınayan Birleşik Krallık tarafından hazırlanan bir Güvenlik Konseyi kararını engellemiştir. Yine Nisan 2019'da Rusya, Sudan'daki darbeye ilişkin BM açıklamasını engellemek için destek olmuş ve diğer Güvenlik Konseyi üyelerini ülkenin içişlerine müdahale etmemeleri konusunda uyarmıştır (Stronski, 2019). Bu hamlelere karşılık Mart 2022'de BM Genel Kurulu'nda Rusya'nın Ukrayna'ya saldırısını kınayan karar tasarısı için yapılan oylamada 28 Afrika ülkesi (%51'in biraz üzerinde) karar lehinde oy kullanırken, Afrikalı olmayan ülkelerin %81,29'u lehte oy kullanmıştır. Çekimser kalan 35 ülkenin 17'sinin Afrika'dan olması dikkat çekicidir. Yine aynı oylamada 8 Afrika ülkesi oy kullanmamış ve bir Afrika ülkesi, Eritre, Belarus, Rusya, Kuzey Kore ve Suriye ile birlikte karara karşı oy kullanmıştır. Bir ay sonra Nisan 2022'de BM Genel Kurulu Rusya'nın İnsan Hakları Konseyi üyeliğinin askıya alınmasını oylanırken de toplam 10 Afrika ülkesi askıya alma lehinde oy kullanırken, 9 ülke karşı çıkmış, 35'i ise çekimser kalmış ya da oylamaya katılmamıştır (Stronski, 2019:7). Afrika ülkelerinin Rusya'ya yaptırım konusunda da isteksiz oldukları ziyadesiyle görülmektedir. Yaptırımları ABD'nin tek kutupluluğunun bir simgesi olarak gören Afrikalı ülkeler verdikleri doğrudan ve dolaylı destekle Rusya'nın izole edilmesini engellerken, daha da önemlisi Batı'nın artık tüm uluslararası toplum adına konuşma hakkına sahip olmadığı çok kutuplu bir dünya fikrini Rusya ile beraber desteklediklerini göstermişlerdir (Vuksanovic, 2023). Hiç şüphesiz bu durum Rusya'nın büyük güç olma ve küresel bir aktör olarak dünya siyasetinde söz sahibi olma hedefi düşünüldüğünde Moskova açısından memnuniyet vericidir.

3. 5. Jeopolitik Çıkar

Kuzey Afrika'da Mısır, Tunus ve Cezayir, Doğu Afrika'da Kenya ve Güney Afrika Cumhuriyeti başta olmak üzere birçok Afrika limanı lojistik açıdan Rusya için büyük önem taşımaktadır. Bu ülkeler Batı'nın yaptırımlarını desteklememektedir ve AB'nin aksine Rus gemilerini yasaklamamışlardır (Vuksanovic, 2023:9). Çin ve Hindistan Rusya'nın petrol ihracatının %40'ını gerçekleştirdiğinden ve Kızıldeniz petrol tankerleri için önemli bir geçiş rotası olduğundan,

Kızıldeniz'e kıyısı olan Mısır, Sudan, Eritre ve Cibuti'deki limanlara erişim de keza Rusya için büyük önem taşımaktadır⁶.

Onlarca yıldır süren Çin-Amerikan rekabetiyle karşı karşıya kalan Afrika ülkeleri, Rusya'yı jeopolitik hareket alanlarını arttırabilecekleri üçüncü bir güç olarak görmektedir. Rusya açısından ise 54 BM üyesi ülkesi bulunan ve demografik açıdan en büyük ikinci kıta olan Afrika, küresel bir güç olarak itibar kazanmak açısından büyük önem arz etmektedir. BM'ye göre dünya nüfusunun 2050'ye kadar 8,5 milyara, 2080'e kadar ise 10 milyara çıkması beklenmektedir. Beş Afrika ülkesi (Demokratik Kongo Cumhuriyeti, Mısır, Etiyopya, Nijerya ve Tanzanya) öngörülen demografik büyüme açısından en büyükler arasında yer alacak gibi gözükmektedir. Aynı zamanda, 30 yıl içinde Sahra-altı Afrika, dünya nüfus artışının yarısından fazlasını oluşturacaktır. Birçok Afrika ülkesi, küresel büyük güç rekabetinde sadece bir piyon olmaktan çıkarak, uluslararası alanda kendini göstermek ve statü kazanmak istemektedir (Vuksanovic, 2023). Ve bu durum Rusya'nın işine gelmektedir.

Rusya'nın kıtadaki etkinliği özellikle yoksul Sahra altı Afrika ülkelerinin Çin'e olan aşırı bağımlılıklarını azaltma arayışlarına destek olmuştur. Bu bağlamda Afrika ülkelerinin Çin gibi büyük kreditorlere bağımlılığı azaltırken ve borç tuzağına düşme riskleri de en aza inmiş, ortaklıklarını ve yatırımcı tabanını çeşitlendirme fırsatı ortaya çıkmıştır. Bu nedenle Çin'in artan hakimiyetinden endişe duyan, ticaret ve yatırım ortaklarını çeşitlendirmeye hevesli olan Afrikalı liderler Rusya'nın kıtadaki varlığı hevesle karşılanmıştır (Paczynska, 2020).

Burada göz önünde bulundurulması gereken kritik bir hususu bize Hauste ve Kouch hatırlatmaktadır: Afrika ülkelerinin Çin ile olan ilişkilerindeki bağımlılığı yani asimetrik durumunu kırmak için Rusya ile yakınlaşırken, bu sefer de Rusya ile benzer bir durum içerisinde bulunabilirler. Örneğin, 21 Eylül 2014 tarihinde Güney Afrika ile Rusya arasında imzalanan 'ihale öncesi' anlaşması Rusya'nın Güney Afrika'nın iş yapma kapasitesi üzerinde etkili bir vetoya sahip

⁶ Ayrıca Güney Afrika'daki Cape Town Limanı da Rus oligarklar için oldukça kullanışlıdır - lüks yatlarını yaptırımlara katılmayan bu ülkelere yanaştırarak bu yatları el konulmasını önleyebilmektedirler (Vuksanovic, 2023:9).

olacağını belirtmektedir (Hoste & Koch, 2015:2). Benzer bir durum iki ülke arasındaki nükleer enerji işbirliğinde de görülmektedir.

4- Afrika'daki Diğer Küresel Güçler ve Rusya

Afrika'da Rusya'dan başka etkin olan büyük güçlerin başında Batı dünyasından ABD ve AB'nin geldiği, Küresel Güney'den ise Çin'in bulunduğunu söylemek mümkündür. Daha az etkin olan güçler arasında Hindistan ve Japonya'yı saymak mümkündür. Makalenin önceki bölümlerinde Rusya'nın Afrika'da kendi gücünü artırırken AB ve ABD ile ters düştüğü ve onları tedirgin ettiği etkinlik alanlarından bahsetmiştik. Kısaca özetleyecek olursak Rusya kıta ülkeleriyle ilişkisinde egemenlik normuna saygıyı öne çıkarırken, Afrika ülkelerinin iç siyasetine karışmamakta ve bir anlamda Batı normlarına meydan okuyup, ABD ve AB yaptırımlarını baltalamaktadır. Bu tutum, Rusya'nın Batı merkezli liberal dünya düzenine bir karşı çıkıştır. Bu bağlamda Güney Afrika Rusya ilişkileri iyi bir örnek olarak verilebilir. Bu iki ülkenin özellikle BRICS çerçevesindeki bağları, Afrika'da ABD liderliğindeki Batılı düzene karşı bir denge unsuru olarak öngörülebilir. Burada vurgulanması gereken, Rusya'nın kendi gücünün farkında olan bir devlet olarak açıktan bir güç çatışmasına girmek yerine, Batı'nın olmadığı ya da Batılı devletlere tepkinin yüksek olduğu kıta ülkelerinde etkin olmaya çalıştığıdır.

Bir diğer küresel oyuncu ve Rusya'nın birçok alanda ortağı olan Çin'den bahsedecek olursak öncelikle her iki gücün de dış politikalarını çok kutuplu bir dünya düzeni varsayımına dayandırdıklarını söyleyebiliriz (Fischer, 2020). Ayrıca, ülkelerin kendi iç siyasetlerinde her türlü dış baskı ve müdahaleden bağımsız olmaları gerekliliği hem Rusya'nın hem Çin'in dış politika söylemindeki bir diğer ortak kilit olgudur (Fischer, 2020). Rusya ve Çin'in çıkarları, en belirgin şekilde, ABD'nin üstünlüğü olarak algıladıkları düzene karşı bir denge unsuru olarak hareket etme ve en önemli güvenlik sorunu olarak gördükleri ABD'nin küresel gücünü sınırlama arzusunda birleşmektedir. Her iki ülke de çok kutuplu dünya hedefi çerçevesinde uluslararası kural ve normları kendi çıkarlarına daha faydalı olacak şekilde yeniden şekillendirmek istemektedirler

(Kendall-Taylor & Schullman, 2021). Bu ortak paydalar Afrika özelinde bu iki büyük gücün birbiri ile çatışmadan üstü örtülü bir rekabette olduğu izlenimini vermektedir.

Rusya'nın kıtaya daha güçlü iş ve ticaret bağları kurma çabalarına rağmen, Moskova'nın Afrika'daki ekonomik angajmanları bugün Çin, Amerika Birleşik Devletleri ve Avrupa Birliği'ninkilerle kıyaslandığında mütevazı kalmaktadır. Rusya ile Afrika ülkeleri arasındaki ticaret geliri yaklaşık 2021 itibarı ile 17,7 milyar dolar iken, Afrika'nın Avrupa Birliği, Çin ve Amerika Birleşik Devletleri ile ticaret değeri sırasıyla 295 milyar dolar, 254 milyar dolar ve 65 milyar dolardır (Stronski, 2019:12). Rusya'nın Afrika'ya çok az yatırım yapması ve kıtaya giden toplam doğrudan yabancı yatırımın (DYY) yüzde 1'inden azını temsil ediyor olması da bu işbirliğinin derinliği hakkında fikir vermektedir. Rusya, Afrika ülkeleri ile kapsamlı bir işbirliği amaçlarken, kendi dış politika hedefleri olan uluslararası prestijini yükseltmeyi ve ekonomik gücünü arttırmayı hedeflediğinden, çıkar işbirliğinin ötesine geçerek kıtaya önemli bir yardım sağlamakla ilgilenmemektedir. Bu sebeple, Rusya'nın Afrika'da sürdürülebilir kalkınmaya yönelik ciddi bir etkisi olduğunu söylemek zordur ve bu açıdan Batı ülkelerinin gerisindedir⁷.

Sonuç

Sovyetler Birliği'nin dağılmasının ardından küresel çapta etkisini arttırmak ve büyük güç olma iddiasını desteklemek için yeni müttefikler arayan Rusya'nın büyük ölçüde göz ardı ettiği Afrika son on yılda Moskova'nın dikkatini çekti. 2000'li yıllarda Afrika kıtasının pek çok ülke için yeni bir rekabet alanı olduğu söylenebilir. Avrupalı güçlerin yanı sıra ABD ve Çin de kıtada nüfuz sahibi olmak için rekabet etmektedir. 2014 yılından itibaren Rusya da bu mücadeleye katıldı.

⁷ Rusya'nın kalkınma ve insani yardımları her ne kadar son senelerde artmış olsa da büyük ölçüde sembolik kalmıştır. Misal, Rusya'nın Ebola yardımını için taahhüt ettiği yardım, 2014-2016 yıllarında krizin zirvesinde ABD tarafından sağlanan yardımın yarısından daha azdır (Stronski, 2019). Rusya, İyi İnsani Yardım Bağışçılığı (GHD) ilkelerini imzalamamıştır, GHD 42 Grubu'nun bir üyesi değildir ve ABD Uluslararası Kalkınma Ajansı veya diğer benzer ajansların yaptığı gibi sürdürülebilir uluslararası kalkınma ve teknik yardım sunma konusunda çok az ilgi göstermiştir (Stronski, 2019).

Rusya'nın Afrika'daki temel yaklaşımı fırsat esaslı olup, madencilik başta olmak üzere enerji konularında işbirliği, ticaret ve ekonomik fırsatları değerlendirme, BM'de diplomatik destek karşılığında silah satışı, seçim desteği ve güvenlik işbirliğini bir araya getirmektedir. Rusya'nın stratejisi, en başta istikrarsız ancak doğal kaynak zengini ülkelerdeki otoriter liderlerle işbirliği yaparak Batılı ülkelerden kalkınma yardımı çekmekte zorlanan bu ülkelerle kendi çıkarına uygun kapsamlı bir ortaklık kurmaktır. Rusya'nın bölgedeki varlığının kıta ülkeleri tarafından hevesle karşılandığı görülmektedir.

Aslında Rusya'nın Afrika'daki siyaseti benzersiz olarak adlandırılabilir zira Çin veya Amerikan siyasetinden kesinlikle farklıdır. Rusya, Afrika ülkeleri ile ilişkilerinde işbirliği tekliflerini ortaklarının ihtiyaçlarına dayandırmakta ve bu işbirliği esnasında Afrika ülkelerini eşiti olarak gördüğünü devletlerin egemenliğini ve iç siyasetinde üçüncü aktörlerin baskısından muaf olma normları ile Batı'ya karşı savunmaktadır. Rusya hiçbir zaman Afrika'da sömürgeci bir güç olmadı ve SSCB döneminden beri her zaman sömürgecilik karşıtı bir tavır sergiledi. Karşılıklı faydaya dayalı işbirliklerini destekleme çabası sayesinde de kıta ülkeleri ile ilişkilerini giderek kuvvetlendirdi.

Her ne kadar hem ABD hem de AB özellikle Rusya'nın kıtada artan etkisi karşısında endişelenseler de, Rusya'nın Afrika'daki varlığı, sınırlı askeri ve ekonomik kaynakları sebebi ile halen kısıtlıdır. Rusya, Afrika'da ABD'nin sahip olduğu askeri üslerle benzer olan askeri üsler kurmaya çalışmamaktadır. Ekonomik ilişkiler açısından ise, büyüyen işbirliğine rağmen Rusya bugün Çin, Hindistan, Almanya ve ABD ile kıyaslandığında zayıf bir oyuncu olmaya devam etmektedir. Ve bu durumun yakın gelecekte temelden değişmesi pek olası görünmemektedir (**P**). Zira kıtadaki yatırımlarına bakıldığında, Rusya'nın Afrika'daki yatırımları kendisi için stratejik ve ekonomik açıdan çok daha önemli olan Asya'daki yatırımlara kıyasla küçük kalmaktadır.

Rusya'nın Afrika ile yeniden ilişki kurması, kendini tüm kıtalarda hissettirmesi gereken bir küresel güç olarak kimliğinin bir parçasıysa, Afrika bu amacı başarmak için verimli bir zemin sunmaktadır. Desteklenen bağımsızlık hareketlerinden ekonomik ve askeri yardımın sağlanmasına

kadar değişen tarihçesi, kıtanın bazı bölgelerinde hala yankılanmaktadır. Sonuç olarak Rusya'nın kıtadaki mevcut varlığı etkili ancak sınırlı bir küresel bir güç olarak tanımlanabilir. Bu durumun Rusya'nın arzuladığı uluslar arası prestij kazanma ve fark edilme isteğini yeterli derecede sağladığını söylemek mümkündür.

KAYNAKÇA

ALIKA, A.(2019). Russia's "Great Return" to Africa? IFRI. Erişim adresi: <https://www.ifri.org/en/publications/notes-de-lifri/russieneivisions/russias-great-return-africa>

BARRATT, J. (1981). The Soviet Union and Southern Africa. Güney Afrika: South African Institute of International Affairs (SAIIA).

DROIN, M. & DOLBAIA, T. (2023). Russia Is Still Progressing in Africa? What's The Limit?. Center for Strategic and international Studies (CSIS). Erişim adresi: <https://www.csis.org/analysis/russia-still-progressing-africa-whats-limit>

ERSOZOGLU, E. (2021). Russian militarybase in Mozambique: Intent, impact&impediment. Londra: Grey Dynamics.

FISCHER, S. (2020). Dimensions and Trajectories of Russian Foreign Policy. Instituto Affari Internazionali. Erişim adresi:<https://www.iai.it/en/pubblicazioni/dimensions-and-trajectories-russian-foreign-policy>

GOPALDAS, R. (2023). Russia'sAfricaPlaybook. Will the Invasion of Ukraine Change Russia-AfricaRelations?.Erişim adresi:<https://carnegieendowment.org/2023/04/26/will-invasion-of-ukraine-change-russia-africa-relations-pub-89596>.

GVOSDEV, N.K. ve MARSH, C. (2014). Russian ForeignPolicy: Interests. Vectors, andSectors, Washington, DC: CQ Press

HOSTE, J. C. ve KOCH, F. (2015). Putin in Africa. Africa Policy Brief, no.12. Egmont Royal Institute for International Relations, 1-4

LO, B. (2017). A Wary Embrace: What the China-Russia relationship means for the world. Londra, İngiltere: Penguin Books.

KACHUR, D. (2021). New Drivers For Russia Africa Cooperation. Russia's Resurgent Interest in Africa: The Cases of Zambia and Tanzania. Johannesburg: South African Institute of International Affairs, 53-54

KACHUR, D. (2020). Redlight sareflashing over Russian dealings with Mozambique and Zimbabwe. Johannesburg: South African Institute of International Affairs, University of theWitwatersrand

KENDALL-TAYLOR, A. ve Schullman, D. (2021). The Future of Russia-China Relations. Navigating the Deepening Russia China Partnership. Center for a New American Security, 4-22

KOHNERT, D. (2022, Mart). Theimpact of Russian presence in Africa. GIGA InstituteforAfricanStudies. Erişim adresi: <https://mpra.ub.uni-muenchen.de/112567/> MPRA Paper No. 112567

KULKOVA, O. (2019, Ağustos). Russia-AfricaSummit–demonstration of seriousintentionsandgoodwill. Erişim adresi: <http://ru.valdaiclub.com/a/highlights/sammit-rossiya-afrika-v-sochi>.

MAGEN, Z., MICHLIN-SCHAPIR V., RAKOV D. VE GUZANSKY, Y. (2019). Russia in the Middle East and Africa: A Higher Gear or Media Buzz. Institute for National Security Studies Insight No.: 1224, 1-5

MATUSEVICH, M. (2003). “No easy row for a Russian hoe: Ideology and pragmatism in Nigerian Soviet relations,” Africa World, 1960-1991;127–128.

MCCLINTOCK, B., Hornung J. W. ve Costello, K. (2021). Russia's Global Interests and Actions Growing Reach to Match Rejuvenated Capabilities. RAND Corporation, 1-40

PACZYNSKA, A. (2020). Russia in Africa: Is Great Power Competition Returning To The Continent?, Briefing Paper No. 15/2020. Bonn: Deutsche Institut Für Entwicklungspolitik (DIE)

Ramani, S. (2021). Russia and China in Africa: Prospective Partners or Asymmetric Rivals?. Johannesburg: South African Institute of International Affairs, 1-17

SECRIERU, S., Faleg, G. (2020). Russia's forays into sub-Saharan Africa : do you want to be my friend, again?. European Union Institute for Security Studies, Publications Office. Erişim adresi:<https://data.europa.eu/doi/10.2815/55215>

SIEGLE, J (2022). The Future of Russia Africa Relations. Washington D.C.: Brookings Institute

STRONSKI, P. ve Sokolsky, R. (2017). The Return of Global Russia: an Analytical Framework. Endowment for International Peace. Erişim adresi:<https://carnegieendowment.org/specialprojects/thereturnofglobalrussia/>

STRONSKI, P. (2019). Late to the Party: Russia's Return To Africa. Creating A Multipolar World. Endowment for International Peace. Erişim adresi:

<https://carnegieendowment.org/2019/10/16/late-to-party-russia-s-return-to-africa-pub-80056>

TRENIN, D. (2018). What is Russia upto in the Middle East? Cambridge: Polity.

VAHTRA, P. (2009). Expansion or Exodus? – The new leaders among the Russian TNCs, Electronic Publications of Pan-European Institute. Erişim adresi:https://www.utu.fi/sites/default/files/media/Vahtra_Russian%20TNCs%20global%20economic%20crisi_2009%20web.pdf. 6-26.

VUKSANOVIC, V. (2023). Moscow's Continent: The Principles of Russia's Africa Policy Engagement. Occasional Paper 341. Johannesburg: South African Institute of International Affairs, 1-23

YENGO, P. ve Saint-Martin, M. (2017). "How —Redl elites contributed to shaping postcolonial states," Cahiers d'études africaines, 226 (2), 231-258.